

Jätkisanat

Etnografia työnä, työssä ja yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä

Eveliina Saari, Mervi Hasu & Tuija Koivunen

Olemme kuljettaneet lukijaa etnografisen työn tutkimuksen takahuoneissa, sen erilaisissa sovellusmahdollisuuksissa, erilaisten työympäristöjen näkymättömien ilmiöiden kuvauksissa sekä työn murrosten tulkitsijana. Kirjan luvut ovat tarjonneet inspiraatiota etnografisten menetelmien oppimiseen ja soveltamiseen.

Kirjamme tärkein anti on etnografiaa tekevien tutkijoiden kokemusten esiin nostaminen aiempaa syvällisemmällä tavalla etnografien itsensä, käytännön toimijoiden sekä muiden yhteiskuntatieteilijöiden luettavaksi. Kirjan luvuissa kuuluu tutkijan ääni ja kokemus työelämän ilmiöitä sisältäpäin tarkastelevana, itsensä likoon laittavana osapuolena. Etnografitutkijalla on tarve pohtia ja rakentaa suhdettaan tutkimansa kentän kanssa eettisesti kestäväällä tavalla ja kantaa huolta työn tulevaisuudesta. Hänelle muodostuu väistämättä osallisuus sekä vaikuttamismahdollisuus tutkimansa kenttään. Etnografilla on myös mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ottaa kantaa työn tulevaisuuden rakentamiseen.

Kirjamme toinen uutuusarvo on esitellä etnografian käyttöä osana työelämän kehittämistä – tai pyrkimystä sen muuttamiseen – uusista näkökulmista. Täysin uusi soveltamisalue on esimerkiksi Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin (luku 9) esiin nostama etnografian käyttö käännöstyössä. Toinen esimerkki työn tulevaisuuden muuttamisen kannalta on Eeva Houtbeckersin (luku 5) kuvaama etnografia, jonka kohteena oli työ kestävyysmurroksessa.

Silvia Gherardi (2019) on jäsentänyt tunteiden merkitystä ja tutkijan positiota etnografisessa tutkimuksessa kolmesta näkökulmasta, jotka istuvat hyvin myös kirjamme

luvuissa esiin tuotuihin teemoihin. Ensinnäkin etnografinen kenttätutkimus vaatii tutkijalta kykyä vaikuttua tutkimuskentällä kohtaamiensa ihmisten tunteista ja näkökulmista, ikään kuin virittyä tunnetasolla. Gherardi esittää tämän olevan edellytys sille, että tutkija pystyy tekemään tulkintoja, joilla on mahdollisuus saada aikaan jokin muutos. Etnografiaa tehdään ihmisten välisissä suhteissa ja suhteen laatu vaikuttaa siihen, millaista aineistoa tutkijan on mahdollista saada. Toiseksi etnografista otetta hyödyntävältä tutkijalta vaaditaan suhteen muodostamista työn tekemisen paikkaan, sen käytäntöihin ja ajallisesti eteneviin prosesseihin. Etnografia antaa mahdollisuuden tehdä työn näkymätöntä, ei-ilmeistä puolta näkyväksi, kuuluvaksi, konkreettiseksi ja ymmärrettäväksi (Mol 2002). Kolmanneksi etnografia avaa tutkijalle mahdollisuuden uuteen toimijuuteen, valtaan toimia työn muutoksen edistäjänä ja kehittämiskohteiden osoittajana. Pohdimme seuraavassa kirjan antia näistä näkökulmista.

Tunteet työntekijöiden ja tutkijan välisissä suhteissa

Etnografikirjoittajat tuovat laajasti esiin tuntemuksiaan, suhdettaan työntekijöihin ja toimijoihin tutkimillaan kentillä. Autoetnografiaa käsittelevissä luvuissa Janne Tienari (luku 3) ja Tuija Koivunen (luku 1) osoittavat, että ymmärrys ei ole vain kahden kentän tai ihmisten välistä vaan tutkijan kahden roolin välistä sisäistä pohdintaa. Joogaopettajana toimiminen on tuonut tutkijan eteen sellaisia omakohtaisia tapahtumia, joista kentälle vasta ujuttautunut tutkija ei saisi yhtä tunnevaltaista ja yksityiskohtaista kokemusta. Akateemisen maailman reflektointi omakohtaisten kokemusten avulla puolestaan vaatii kirjoittajalta itsensä mieltämistä samaan aikaan sekä sisältä- että ulkoapäin. Autoetnografiset kirjoitukset akateemisesta tutkijan työstä ovat saaneet aikaan odottamattomia tunnereaktioita lukijoissa, kuten Tienari toteaa. Silti kirjoittaja ei kaihda tuoda esiin reflektoinneissaan omia epävarmuuksiaan ja ahdistuksen aiheitaan.

Hertta Vuorenmaan poliittisessa eliittiorganisaatiossa tapahtuva etnografia (luku 4) ja Eeva Houtbeckersin kuvaamat etnografin positiot työn kestävyysmurroksen kentällä (luku 5) avaavat tutkijan tunnesuhtetta kenttäänsä reflektion avulla tunteita herättävänä, tutkijan ja kentällä toimivien välisenä valtasuhteen epätasapainona. Joskus suhde kuvataan jatkuvana muuttumisena, eräänlaisena tutkijan kehityskertomuksena uudella kentällä. Eveliina Saari ja Vilja Levonius peräänkuuluttavat vanhus-hoivatyön kontekstissa (luku 6) tutkijan tietoista työntekijän näkökulmaan asettumista ja sen tunnistamista, milloin havainnoitavassa vuorovaikutustilanteessa koetaan tunnetasolla empatiaa. Kun työntekijä otetaan kanssatutkijan asemaan katsomaan tutkijan valitsemia havainnointiaineiston kohtia, voidaan vahvistaa empaattista yhteyttä ja sitä aikaansaavia vuorovaikutuksen käytäntöjä. Tutkimussuhteesta kehittyvä voimauttava niin työntekijälle kuin tutkijallekin.

Etnografin suhde työn tekemisen paikkoihin ja käytäntöihin

Erityisesti Heli Ansion, Ilkka Asikaisen, Inka Koskelan ja Henriikka Kanniston prosessiteollisuuden (luku 2), Hertta Vuorenmaan poliittisten eliittiorganisaatioiden (luku 4) ja Eeva Houtbeckersin työn kestävyysmurroksen kentän kuvauksissa (luku 5) käsitellään tutkijan kentälle pääsyn eri vaiheita, kun itse kenttä meluisuudessaan, julkisuushakuisuudessaan tai maantieteellisessä hajautuneisuudessaan asettaa haasteita kentälle pääsyyn ja siellä toimimiseen. Samalla lukija pääsee kurkistamaan ja voi arvioida etnografin suhteen luomista itse työn tekemisen materiaaliseen paikkaan, sen muuttuviin, ulkopuolisille näkymättömiin käytäntöihin.

Gherardin (2019) mukaan tutkijan ammattitaitoon sisältyy kyky luoda kentällä ollessaan sellainen ilmapiiri, että hänen on mahdollista päästä tapahtumien sisäpiiriin. Kentällä oleva tutkija ei voi yhtäältä olla kaiken näkevä kertojan ääni tai toisaalta huomaamaton ja näkymätön kärpänen katossa, vaan hänen suhteensa kentällä työskenteleisiin henkilöihin ja työn fyysismateriaaliseen kenttään vaikuttaa osaltaan myös siihen, millaista tutkimusaineistoa tilanteissa on mahdollista tuottaa. Joskus tietämättömyys ja nöyryys uuden työn äärellä voi olla hyvä strategia saada työntekijät kertomaan ja opettamaan tutkijalle heille itsestään selviä sanoittamattomia käytäntöjä, kuten prosessiteollisuuden kentällä olevat tutkijat kuvasivat.

Työn digitalisoituminen tuo mukanaan teknologian ja ihmisen yhteensovittamistyötä. Se on usein työorganisaatioille ja johdolle näkymätöntä mutta välttämätöntä, jotta teknologia voi lunastaa lupauksensa. Nämä lupaukset liittyvät usein työn tehostamiseen sekä johtajien mahdollisuuteen seurata työsuoritteiden etenemistä reaaliaikaisesti ja läpinäkyvästi. Työntekijöiden rooliksi jää yhteensovittaa teknologian käyttö työn arkeen esimerkiksi kirjaamalla omia työsuorituksia tietojärjestelmiin. Tosin viimeaikainen tekoälykehitys lupaa automatisoida näitä kirjaamiskäytäntöjä ja näin muuttaa uudelleen teknologian ja ihmisen yhteensovittamistyötä. Ihmisen ja teknologian suhde on työn kontekstissa siis jatkuvassa muutostilassa ja siksi jatkossakin kiinnostava etnografian kohde. Mervi Hasu (luku 10) nostaa esittää esimerkkejä tällaisista näkymättömistä työkäytännöistä digitalisoituvassa hoivatyössä ja alustatyössä. Luvussa pohdittiin, tarvitaanko etnografisen aineiston keräämiseksi havainnointivälineitä, joiden avulla voidaan tavoittaa esimerkiksi digitaalisten työvälineiden ja -prosessien itsenäistä toimijuusluonnetta työntekijän toimiessa tiiviissä vuorovaikutuksessa ”älykkään” teknologian kanssa.

Työn muuttamisen mahdollisuudesta

Etnografiseen tutkimukseen sisältyy mahdollisuuksia muuttaa ja kehittää työtä. Eve-liina Saaren ja Vilja Levoniuksen voimauttavaa etnografiaa käsittelevä luku 6, Kristiina Korjonen-Kuusipuron ja Eerika Koskinen-Koiviston tunteita korttien avulla käsittelevä luku 7 ja Hanna Toiviaisen työssä oppimisen tukemista käsittelevä luku 8 toivat

esiin menetelmiä, joilla etnografioita voidaan käyttää työyhteisötasolla työn kehittämisen välineinä ja keskustelun virittäjinä. Menetelmät sisältävät ajatuksen, että tutkijan tallentama ja valitsema havainto toimii peilinä ja näytteenä työn sen hetkisestä todellisuudesta työntekijöille. Sen perusteella voidaan joko kyseenalaistaa vanhaa toimimatonta tai vahvistaa jo olemassa olevaa hyvää mutta haurasta ja valtavirralla näkymätöntä käytäntöä.

Havainnosta keskustelu toimii oppimisen mahdollisuutena työntekijälle, jonka toimintaa se koskee, mutta myös välineenä kehittää työtä työyhteisössä. Affektikortti-menetelmä (luku 7) toimii tunteiden tunnistamisen ja niistä keskustelemisen apuvälineenä, mikä on arvokasta ja tärkeää monessa tietopainotteisessa asiantuntijatyössä. Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin kotihoidossa käytetyssä menetelmässä (luku 9) on puolestaan kysymys laajemmasta kulttuurisen ymmärryksen viestimisestä tai toimintaprosessin kuvaamisesta visuaalisena, sarjakuvamaisena esitystapana. Menetelmällä olisi todennäköisesti sovellusmahdollisuuksia monikulttuurisilla työpaikoilla. Sitä voisi käyttää sellaisissa työntekijöiden perehdytystilanteissa, joissa uusi työntekijä ei hallitse riittävän hyvin mitään työssä käytössä olevista kielistä.

Esitämme, että etnografinen tutkimus voisi tulevaisuudessa toimia entistä tietoisemmin yhteiskunnan epäkohtien esille tuojana ja työelämän kehittäjänä. Gherardi (2019, 753) näkee tutkijan vaikuttajatoimijuutena erityisesti sellaisen tutkimusten kirjoittamisen tavan, jossa henkilöiden haavoittuva asema ja eettisessä mielessä ongelmalliset seikat tuodaan esiin muita koskettavalla tavalla. Huolenaiheiden analyytinen esiin nostaminen voi saada aikaan asioiden muuttamista. Tekoälyn vaikutus ulottuu myös asiantuntijatyöhön ja kun algoritminen johtaminen muuttaa työntekijöiden työtapoja, tarvitaan kriittisiä puheenvuoroja. Ne voivat perustua juuri näkymättömän ja ei-ilmeisten työelämävaikutusten ymmärtämiseen ja rohkeaan esille tuomiseen julkisessa keskustelussa.

Etnografinen tutkimus työn globaalin kehityksen tulkkina

Työ on osa monenkeskistä kansainvälistä talousjärjestystä ja riippuvainen sen kehityksestä. Tämä herättää kysymyksen siitä, millainen työ säilyttää paikkansa globaalissa talousjärjestelmässä ja millä tavalla työ asettuu erityisesti etnografisen tutkimuksen kohteeksi tässä ympäristössä. Globaaleilla markkinoilla muutama jättiläismäinen teknologiayhtiö on hallitsevassa asemassa. Yksi esimerkki on Amazon, joka aloitti toimintansa vuonna 1994 verkkokirjakauppana. Tänä päivänä se myy lähes mitä tahansa, eikä verkkokauppa ole sen ainoa toimiala. Se tarjoaa esimerkiksi valvontateknologiaa eri valtioille ja tuottaa elokuvia sekä tv-sarjoja. Sen suurimmat voitot kuitenkin tuottaa Amazon Web Services, joka on maailman suurin verkkotilan ja laskentatehon tarjoaja maailmassa. Sen palvelimia käyttävät sellaiset yritykset kuin Netflix, Pinterest, Airbnb ja Uber (Delfanti 2021). Tutkimuksessa on alettu keskustella digitaalisesta kapitalismista ja jopa uusfeodalismista. Molemmat käsitteet

ovat osa tieteellistä keskustelua digitaalisten teknologioiden vaikutuksesta talouteen ja yhteiskuntaan, ja ne korostavat digitaalisten alustojen ja teknologioiden kasvavaa valtaa ja niiden aiheuttamia haittoja eri elämänalueilla.

Digitaalinen kapitalismi viittaa taloudelliseen ja sosiaaliseen järjestelmään, jossa digitaaliset teknologiat ja alustat ovat keskeisiä talouden organisoinnissa ja toiminnassa. Keskeistä on digitaalisten teknologioiden käyttö arvon luomisessa ja tuotteiden tuottamisessa (Törnberg 2023). Digitaalisesti välittyvässä työssä, esimerkiksi keikkatyössä ja alustatyössä, työtehtävissä on piirteitä, jotka viittaavat teollistumisen alkuaikojen kaltaisiin heikkoihin työoloihin (Myhill, Richards & Sang 2021; Vallas 2019). Näitä ovat esimerkiksi epäsäännölliset tulot ja työajat, epävarma työympäristö tai työturvallisuuden puute, jatkuvan valvonnan kohteena oleminen ja rajoitettu pääsy etuihin kuten työttömyysturvaan, eläkkeeseen ja palkalliseen lomaan. Lisäksi digitaalinen kapitalismi muuttaa vakiintuneita työn organisointiprosesseja, tehtävä-rakenteita, työsuhtejärjestelyjä ja kontrollin muotoja (Faraj, Pachidi & Sayegh 2018).

Digitaalinen feodalismi puolestaan viittaa mahdolliseen tulevaisuuden skenaarioon, jossa valta ja vauraus keskittyvät muutaman globaalin alustayrityksen käsiin, mikä puolestaan johtaa yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen järjestelmään, joka muistuttaa feodalismia (Zuboff 2015; Morozov 2021). Tässä skenaariossa yksilöt ja yritykset ovat riippuvaisia ja alistaisia näille dominoiville digitaalisille toimijoille. Vaikka kaikkein äärimmäiset ennustukset harvoin toteutuvat, paikalliset teollisuusympäristöt, kansallisvaltiot ja julkinen palvelutuotanto eivät ole immuuneja globaalin digitaalisen talouden muutosvoimille. Kysymys reilusta työstä on ajankohtainen (Heeks, Graham, Mungai, Van Belle, & Woodcock 2021; Fieseler, Bucher & Hoffmann 2019; Seppänen, Käsäälä, Immonen & Alasoini 2022). Mervi Hasu (luku 10) sivuaa näitä muutosvoimia pohtiessaan digitalisaation seurauksena näkymättömiin tai piiloon jäävää – mutta samalla välttämätöntä – työtä, ja ehdottaa tarkastelutapaa piiloisuuden eri ulottuvuuksien ymmärtämiseksi. On oleellista tietää, millaisten mekanismien kautta työn näkyvyyttä tai näkymättömyyttä tuotetaan. Monipuolisia etnografisia menetelmiä tarvitaan valaisemaan niitä työn hienovaraisia muutoksia, joissa näkymättömyyden tuottaminen ja seuraukset ilmenevät.

Teknologiayhtiöitä ja niiden asemaa puolustetaan toisinaan sillä, että ne työllistävät suuren joukon ihmisiä ja tuottavat näin hyvinvointia. Esimerkiksi Amazonin palkkalistoilla oli vuonna 2021 yli 1,2 miljoonaa ihmistä ja se on yksi suurimmista yksityisistä yhtiöistä maailmassa. Amazon myös käyttää futuristista teknologiaa työn organisoinnissa, vaikka samaan aikaan se uusintaa vanhanaikaisia työn kontrollin tapoja. Amazon on esimerkki globaalista digitaalisesta tavaravälitysjärjestelmästä, jossa kellokortin on korvannut algoritmi ja jossa työntekijöiden järjestäytymistä ei katsota hyvällä. Sen teknologinen infrastruktuuri tähtää työntekijöiden riistoon pikemminkin kuin hyvinvointiin. Samaan aikaan Amazonin perustaja, Jeff Bezos on yksi maailman rikkaimmista henkilöistä (Delfanti 2021). Tämän yleistyvän tuotanto- ja kulutusmuodon vaikutukset planetaarisen kestävyyskannalta on kyseenalaistettu. Eeva Houtbeckers (luku 4) kuvaa ponnisteluja hahmottaa kestävyysmurroksen

ilmenemistä ja asettumista etnografisen tutkimuksen kohteeksi. Teema avaa monia tärkeitä suuntia tulevaisuuden etnografioille.

Etnografinen ote on työelämän tutkimuksessa vanha perinne, joka on sopeutunut ja muuttunut tarpeen mukaan. Etnografialle on aina ollut riittävästi kysyntää ja tekijöitä, vaikka sen lisäksi ja joskus myös rinnalla on käytetty laajaa joukkoa muita tutkimuksellisia lähestymistapoja ja menetelmiä. Etnografia elää ajassa ja siksi ennustamme, että etnografisen tutkimuksen merkitys työn muutosten herkkänä tulkina tulee vain kasvamaan tulevaisuudessa. On aika avata työn takahuoneiden ovet uusille yleisöille.

Kirjallisuus

- Delfanti, A. (2021). *The Warehouse. Workers and robots at Amazon*. London: Pluto Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv2114fnm>
- Faraj, S., Pachidi, S. & Sayegh, K. (2018). Working and organizing in the age of the learning algorithm. *Information and Organization* 28(1), 62–70. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.005>
- Fieseler, C., Bucher, E. & Hoffmann, C. P. (2019). Unfairness by design? The perceived fairness of digital labor on crowdworking platforms. *Journal of Business Ethics* 156, 987–1005.
<https://doi.org/10.1007/s10551-017-3607-2>
- Gherardi, S. (2019). Theorizing affective ethnography for organization studies. *Organization* 26(6), 741–760. <https://doi.org/10.1177/1350508418805285>
- Heeks, R., Graham, M., Mungai, P., Van Belle, J.-P. & Woodcock, J. (2021). Systematic evaluation of gig work against decent work standards: The development and application of the Fairwork framework. *The Information Society. An International Journal* 37(5), 267–286.
<http://doi.org/10.1080/01972243.2021.1942356>.
- Mol, A. (2002). *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Lontoo: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822384151>
- Morozov, E. V. (2021). The myth of statehood: From microstates to virtual states. Teoksessa D. Y. Krapchunov, S. A. Malenko, V. O. Shipulin, E. F. Zhukova, A. G. Nekita & O. A. Fikhtner (toim.) *Perishable and Eternal: Mythologies and Social Technologies of Digital Civilization*. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. European Publisher, 211–217.
<https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.12.03.28>
- Myhill, K., Richards, J., & Sang, K. (2021). Job quality, fair work and gig work: the lived experience of gig workers. *The International Journal of Human Resource Management* 32(19), 4110–4135. <https://doi.org/10.1080/09585192.2020.1867612>
- Seppänen, L., Käsälä, M., Immonen, J., & Alasoini, T. (2022). *Näkökulmia alustatyön reiluuteen: Reiluuden mallit alustatyössä-hankkeen loppuraportti*. Tietoa työstä. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 6.3.2025. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144098/TTL-978-952-391-017-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zuboff, S. (2015). Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization. *Journal of information technology* 30(1), 75–89. <https://doi.org/10.1057/jit.2015.5>
- Törnberg, P. (2023). How platforms govern: Social regulation in digital capitalism. *Big Data & Society* 10(1). <https://doi.org/10.1177/20539517231153808>
- Vallas, S. P. (2019). Platform Capitalism: What's at Stake for Workers? *New Labor Forum* 28(1), 48–59. <https://doi.org/10.1177/1095796018817059>